

НАРОДОЗНАВЧІ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЧЕНИХ УКРАЇНСЬКОЇ ДІАСПОРИ

Григорій Удод

ЩО ДАЛО ХРИСТИЯНСТВО УКРАЇНІ

(Про вплив християнства на громадсько-політичний
і етнокультурний розвиток українського народу)

На питання: “Що дало християнство Україні за перше тисячоліття?” коротку, але дуже влучну відповідь знаходимо у знаменитому “Слові про закон і благодать” преподобного Іларіона, першого українця на Київській Митрополічій Катедрі. Це “Слово” було сказане на урочистому відкритті Катедри Св. Софії біля 1050 року, в присутності Великого Князя Ярослава Мудрого, його родини, уряду і представників усього тодішнього населення Руси-України. У своєму “Слові” преп. Іларіон сказав, між іншим, таке:

“...Віра благодатна по всій землі розходить ся і до нашого народу руського дійшла... Тепер уже і ми зо всіма Христовими народами прославляємо Св. Тройцю... І вже капищ бісовських не будуємо, а споруджуємо храми Божі, вже більше один одного не приносимо в жертву бісам, але Христос приноситься в жертву за нас...”

І далі, возвеличуючи велике діло хрестителя нашого народу, Великого Князя Володимира, преп. Іларіон звертається до його пам’яті такими словами: “...Подивися на місто, як воно сяє величністю; подивися на церкви процвітаючі; подивися на християнство зростаюче; подивися на місто, іконами святими освічене і ясніюче, фіміямом повите і похвалами божественними і піснями святими оспівуване. І все це побачивши, возрадуйся і возвеселися і похвали доброго Бога, що все те сотворив...”

У цих словах преподобного митрополита Іларіона ми вже маємо відповідь на питання, що дало християнство Україні, бо з цих слів ми бачимо, як за неповні три чверті століття після офіційного охрещення українського народу переродилося його духовне життя, а головню як переродилася у душі високої християнської культури столиця новохрещеного українського народу — Київ. Тут ми бачимо величавий розвиток церковного будівництва і пов’язаних з ним таких ділянок християнської культури, як архітектура, малярство, церковний спів, література. Поруч величавого розвитку цих ділянок української християнської культури ще в більшій мірі поширюються серед українського народу засади благодушного християнського життя — через вплив церковної проповіді, через християнське державне законодавство і найголовніше через особистий приклад жертвенності й посвяти провідної верстви народу на чолі з його володарями — Великими Князями Київськими.

Щоб належно зрозуміти причину такого бурхливого розвитку усіх ділянок державного і церковного життя впродовж такого короткого часу від офіційного охрещення народу, необхідно звернутися до основ українського християнства. Християнство прийшло в Україну з Візантії,

найкультурнішої і наймогутнішої на той час країни світу, яка в час охрещення України переживала відродження усіх ділянок свого державного, культурного й церковного життя. Християнство, як відомо, прийшло в Україну не внаслідок накиннення його українському народові чужою збройною силою, але було прийняте народом внаслідок добровільного вибору вільного державного народу, після уважного і всебічного дослідження відомих Україні релігійних течій того часу.

Пригадаймо літописне оповідання про десятох освічених послів князя Володимира, які обійшли багато країн і докладно розвідали про вірування народів тих країн і нарешті, опинившись в Царгороді, в Катедрі Св. Софії, були до глибин зворушені красою Богослуження і, вернувшись в Україну, доповіли Великому Князеві, що вони, перебуваючи на Службі Божій у греків, не знали, чи вони знаходилися на небі, чи на землі. Це тому, що по своїй природі український народ завжди був і залишився вразливим на красу, тобто на естетичну частину свого світосприймання.

Рішення Великого Князя і Державної Ради Руси-України прийняти християнство з Візантії... мало величезний вплив на всю дальшу історію українського народу, бо разом з красою Богослужень, особливим устроєм церковного життя, високою християнською культурою прийшла в Україну особлива благодать Божа для нашого народу у виді т. зв. симфонії, чи гармонії — найтіснішої співпраці Церкви і Держави.

Ідеально у християнстві так і повинно бути: "Церква і Держава це два божественних дари людству, що виникають з одного джерела, з волі Божої, що їх установила. Послушні волі Божій ці два дари повинні бути в повній згоді (симфонії) між собою. Церква відає ділами божественними, небесними, а держава — людськими, земними. В той же час держава всесторонньо піклується про охорону церковної науки і чести священства, а священство разом з державою скеровує все суспільне життя на шляхи угодні Богові"

У той час, коли у самій Візантії симфонія була далеким ідеалом, бо там держава постійно намагалася накидати свою волю церкві, а в інших християнських країнах Заходу, навпаки, церква намагалася накидати свою волю державам, в Україні ідеал симфонії процвітав у найкращому вигляді. Князь Володимир завжди радився в усіх державних і церковних справах з єпископатом і духовенством; він не запровадив жодного державного закону без одобрення Церкви, і в той же час він давав Церкві всебічну моральну й матеріальну допомогу у її розвитку й діяльності. Князь Володимир став прикладом ідеального християнського володаря народу. Він після свого охрищення, будучи покірним євангельській науці, віддає десятину свого майна на будову найвеличнішої в той час у Києві святині — Храму Успіння Пресв. Богородиці, відомого під назвою Десятинної Церкви. За прикладом Великого Князя почали будувати українські князі і бояри Божі храми й монастирі по всіх інших містах Руси-України.

Християнство прийшло в Україну у формі Христової церкви українського народу, і ця церква від першого дня свого існування стала великою моральною опорою Української Княжої Держави. Під проводом Церкви і при її активній допомозі впродовж короткого часу Українська Держава змогла перебудувати усе життя народу і повести його шляхами, угодними Богові. Цими шляхами під проводом своєї Церкви український народ іде протягом тисячоліття, проходячи переможно через усі історичні бурі.

Християнство, через Церкву Христову, духовно об'єднало численні роз'єднані племена величезної княжої держави, яка простиралася від Волги до Карпат і від Балтійського до Руського моря, об'єднало в один народ, який вийшов на світову арену в коло найкультурніших і наймогутніших народів тогочасного світу.

Християнство в Україні, через Церкву Христову, дало початок українській освіті. Перші школи в Україні заснував сам Володимир Великий у Києві спеціальним державним декретом, яким він зобов'язував князів і бояр віддавати своїх дітей у науку. Для цього Володимир не завагався вжити примусу, бо відчував велику потребу забезпечити свою церкву своїм, рідним українським духовенством і своїми освіченими працівниками в ній. З перших шкіл, заснованих Володимиром, освіта широкою рікою розлилася по всій Русі-Україні. Усі ми свідомі того факту, що навіть в пізніших часах бездержавности українського народу Церква залишилася далі вогнищем української освіти через свої братські школи й колегії, а такі установи, як Острозька й Києво-Могилянська Академії, стали відомі усьому світові. Навіть тепер серед українського суспільства в діаспорі головний тягар українського шкільництва лежить на відповідальності українських церковних громад і на прицерковних організаціях і установах.

З освітою, несеною християнством українському народові зрозумілою тоді церковно-слов'янською мовою, виростає висока національна свідомість народу, а з нею національна гордість і свідомість свого особливого покликання — оборонця християнства перед кочовими ордами Сходу. Ця українська національна і християнська свідомість пізніше виявилися в цілковитому ототожненні українським народом своєї віри і народності: "руська віра" і "руський народ" стали однозначними поняттями в часах польської займанщини. Система симфонії між Церквою і Державою в Україні сприяла дуже швидкому і ґрунтовному переродженню українського суспільного життя в дусі християнських ідеалів. Рівноправність жінки навіть сьогодні є далеким недосяжним ідеалом в багатьох країнах світу. В Україні під впливом християнської проповіді і християнського державного законодавства жіноцтво за часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого, а особливо Володимира Мономаха користується рівними правами в усіх громадських справах. Високий приклад ісповідниць — українських князівен, які віддавалися за тодішніх володарів різних європейських країн, свідчить про це наочно.

Сьогодні, у другій половині ХХ століття, скасування кари смерті є також далеким недосяжним ідеалом багатьох країн світу, в тому числі й християнських країн. Україна під впливом християнської проповіді і симфонії між Церквою і Державою скасувала кару смерті тисячу років тому. Особливо про це виразно записано в "Поученні дітям" Володимира Мономаха, який, як загально відомо, є в нашій історії також ідеалом володаря-християнина. Він писав своїм дітям і своїм нащадкам: "Смертю не карайте нікого — ні винного, ні невинного".

Під впливом християнської проповіді унормувалися в Україні родинні відносини: святість родини, пошана до батьків і взагалі старших, подружня вірність є досьогодні притаманні українському народові в усіх обставинах його буття.

Під впливом християнської проповіді й системи симфонії була знесена в Україні інституція невільництва, як також змінилося відношення до упосліджених, т. зв. ізгоїв. Україна, як і інші країни тогочасного світу, мала інституцію невільництва. Невільниками були полонені чужинці, люди продані кимсь у невільництво, засуджені за тяжкі провини перед суспільством чи просто боржники, які не мали чим платити боргів. Становище невільників було надзвичайно тяжким. Християнство своєю проповіддю про людину як образ Божий, про рівність усіх людей у Христі дуже швидко і ґрунтовно вплинуло на ліквідацію невільництва та прищепило в народі високе почуття свободоловності, таке притаманне українському народові впродовж минулого тисячоліття.

Церква Христова й Українська Держава, діючи в системі симфонії, також дуже швидко увели в життя народу християнську систему соціального забезпечення. Майже на другий день після офіційного охрещення

народу — з наказу Великого Князя державні урядовці почали розвозити по Києву і околицях харчі й інші необхідні речі для всіх голодних і потребуєчих. Тоді ж почали засновуватися при Божих храмах і монастирях України притулки для сиріт, старших і немічних. Князі щедро жертвують для церков і монастирів своє майно й великі земельні посілості якраз на цю добродійну діяльність Церкви. Ця традиція свято зберігалася в Україні в усіх періодах її державного життя, а її наслідки такі очевидні ще й сьогодні у всім відомій українській гостинності й турботі за долю потребуєчих.

Християнство дало українському народові високу християнську культуру, якою наш народ заслужено гордиться впродовж тисячоліття, щедро ділячись окремими аспектами цієї культури з іншими народами. Цією культурою і ми жили досі — народ в Україні в неволі безбожної влади, а його частина в розсіянні серед моря чужомовного і чужовірного світу. Не зважаючи на століття поневолення і особливо всебічного нищення культурних скарбів нашого народу впродовж останнього століття, фундаменти української християнської культури такі тривкі, що вона відроджується й процвітає при перших проблисках волі, і це дає підставу вірити, що скарбами цієї культури житимуть наші нащадки і в майбутніх тисячоліттях.

Усьому світові відомі чудові зразки українського церковного будівництва, виявлені в Десятинній церкві, в Катедрі Св. Софії та в багатьох чудових Божих храмах на всіх просторах української землі. Багато з цих храмів пережили століття. Не меншим чудом українського церковного будівництва є сотні Божих храмів по багатьох країнах нашого розселення у світі. Це твори української християнської культури, зразки яких прийшли в Україну з Візантії, але перетворені українською духовністю і українським генієм, стали сьогодні частиною світової культури. Чудове українське малярство, зокрема мозаїчне, якого найкращі зразки знаходяться у Києві — відомий, наприклад, образ Божої Матері у вівтарі Св. Софії, т. зв. Нерушима Стіна.

З християнством прийшло в Україну мистецтво проповіді. За 60 років після офіційного хрещення України християнський світ почув з уст преп. Іларіона, Митрополита київського, знамените “Слово про закон і благодать”, яке й сьогодні дивує дослідників як своїм глибоким богословським і патріотичним змістом, так і своєю високою формою викладу.

З християнством прийшла в Україну церковна музика і церковний спів, які, розвинувшись на українському ґрунті, стали однією з найкращих частин української духовної культури, зокрема ж через вклад геніальних українських композиторів останніх століть, таких як Бортнянський, Ведель, Лисенко, Леонтович, Стеценко, Кошиць та інші.

Християнство дало нашому народові оригінальну літературу. Першими літературними творами були очевидно переклади з грецької мови різних християнських письменників, але під впливом народної стихії дуже скоро в Україні появляються оригінальні твори української літератури. Ці твори були далекими від візантійського песимізму й аскетизму, але були повні життєрадості, надії, високого патріотизму, твори, які кликали не лише до спасіння душі, але й до виконання громадських обов'язків на земній батьківщині. Найкращими зразками української християнської літератури маємо знамените “Слово про Ігорів похід” з княжих часів та геніального Кобзаря поета-християнина Тараса Шевченка.

Християнство заклало основи української історичної науки. Це ж ніде інде, як в печерах Києво-Печерської Лаври почали писати українські ченці перші українські літописи, а за ними почали писатися такі ж літописи по інших монастирях і осередках українського християнського життя. Ці літописи є до сьогодні невичерпним джерелом відомостей про життя українського народу в даних періодах його історії.

У добі княжих міжусобиць в Україні церква Христова з її митрополитами, єпископатом і духовенством була тим авторитетом, який часто зупиняв ці міжусібні братовбивчі війни, мирив ворогуючі сторони, попереджував їх про те, що може принести з собою оце братовбивство. Ряд літописних записів виразно свідчить, як митрополити київські попереджували князів: “Ми покликані від Бога сказати тобі, княже, що не добре робиш, коли землю руську кров’ю руською проливаєш”. І князі, хоч не завжди і не всі, слухали авторитету церкви, і лише цьому фактові треба завдячувати, що княжа держава не впала ще до татарського нападу на неї. Після татарського нападу на Русь-Україну Церква Христова українського народу була єдиною централізуючою і об’єднуючою силою. Вона тримала в єдності народ впродовж століть тоді, коли цей народ був розділений поміж іншими державними організаціями, які знайшлися на руїнах княжої держави.

Система симфонії церкви і держави, а пізніше церкви й національно-державницької ідеї була збережена в Україні й після упадку Української княжої держави. Навіть більше — доля Христової церкви в Україні і доля українського народу злилися в одне нероздільне ціле. Не зважаючи на те, що від 1596 року українське християнство до сьогодні залишається роз’єднаним, його цілеспрямованість залишається незмінним — служити своєму народові тими ідеалами, які воно покликане нести у світі.

У часах великої національно-визвольної боротьби українського народу під проводом гетьмана Богдана Хмельницького Церква і народ ще раз об’єдналися в один могутній моноліт, і здавалося, що з відродженням Української Козацької Держави Україна повертається до тих благословенних часів, які існували в перших століттях після її охрещення. На жаль, сили були далеко нерівні — при всій рішучості, героїзмі й посвяті Україна не могла відстояти свою волю в боротьбі проти могутніх потуг, які її оточували.

Але навіть в часах найтяжчого поневолення Церква залишилася носієм і зберігачем національно-державних традицій, і коли пройшов відповідний час, змогла передати їх народові і тим самим започаткувати новий переможний процес національного відродження, який триває до наших днів. Церква західної гілки українського народу дала Україні Маркіяна Шашкевича, Церква ж на Великій Україні дала українському народові Кирило-Мефодіївське Братство і Тараса Шевченка, від чого властиво почалося національне відродження всього українського народу. У цьому відродженні церква відіграє надзвичайно важливу роль — вона благословляє і провадить народ до вершин національної і християнської свідомості, вона разом з народом переживає всі його успіхи і невдачі, вона спрямовує процес відродження на шляхи, угодні Богові, цим запевнюючи українському народові перемогу в його зусиллях.

Сьогодні український народ, як ніколи впродовж своєї тисячолітньої історії, стоїть перед загрозою духовного і фізичного знищення. Сьогодні час і обставини вимагають від народу, зокрема від його зорганізованої частини, як і від його церкви особливих зусиль і особливого почуття відповідальності. Нехай прикладом спільної дії церкви і зорганізованого українства буде система симфонії між церквою і державою перших віків існування українського християнства. Церква, хоч би як вона називалася, повинна постійно боліти болями свого народу, повинна бути і залишитися церквою національною, даною нашому народові Христом-Спасителем для того, щоб вести наш народ до життя вічного, і для того, щоб найкраще забезпечити йому життя й розвиток у житті дочасному, земному.

Не може бути українською церква, яка заради т. зв. універсалізму зрікається своїх національних аспірацій і обов’язків супроти народу, серед якого вона призначена служити. Церква Христова українського народу повинна молитися, плакати й турбуватися долею кожної

української людини — чи вона гине в Сибіру фізичною смертю, чи у вільному світі смертю духовною через асиміляцію й відчуження від свого народу. Церква Христова, виконуючи почесне завдання духовного провідника народу у сьогоднішніх надзвичайних обставинах, повинна також мати всебічну підтримку всіх українських національних організацій у вільному світі, а зокрема такої як СКВУ. Церква має і повинна мати право мирити наші внутрішні розходження та вказувати провідниками народу на головну мету наших зусиль

В основу цієї статті покладено доповідь відомого вченого, церковного і громадського діяча в Канаді, митрофорного протоієрея доктора Григорія Удода, виголошену на конференції СКВУ в Торонто 2 грудня 1983 року. Повний її текст був надрукований у "Віснику СКВУ" за 1985 рік. За цією публікацією подаємо її з незначними скороченнями.

Олекса Повстенко

ПОГРАБУВАННЯ РЕЛІГІЙНО-МИСТЕЦЬКИХ ЦІННОСТЕЙ СОФІЇ КИЇВСЬКОЇ

Катедра св. Софії у Києві заснована великим князем Ярославом Мудрим... (як твердять сучасні дослідники) між роками 1017 і 1037, а першу добудову її датують XII століттям.

Будували Софійську катедру найліпші, добре обізнані з візантійським мистецтвом майстри: виконуючи таке відповідальне завдання великого князя і застосовуючи у будівництві своєї національні форми вже на той час високорозвиненого українського мистецтва, вони створили цю чудову споруду в сучасному для тієї доби українсько-візантійському стилі.

Храм святої Софії, велична й епохальна фундація великого князя Ярослава Мудрого, був тоді найімпозантнішою будовою столярного Києва. Він увінчував собою весь архітектурний ансамбль колишніми будовами. Катедра св. Софії, крім того, завершувала собою високо розташовану над широким Дніпром-Славутою цілу старокиївську гору, на якій знаходились адміністративна частина Києва, фортеця і резиденція великого князя України-Руси.

Багатими прикрасами оздобив кн. Ярослав свою столярну катедру-митрополію. Крім прикрашення катедри золотом, сріблом і дорогоцінними іконами, кн. Ярослав заснував у ній також бібліотеку, при чому багато книг він написав сам.

Величний храм святої Софії в Києві був катедрою митрополитів усєї України-Руси. В ній відбувалось висвячення на вищі ієрархічні ступені. В ній же з р. 1051 відправляв служби Божі перший з українців — митрополит Іларіон. В катедрі св. Софії відбувались церковні церемонії при вступі українських князів на великокняжий престол. Крім того, катедра св. Софії була місцем поховання великих князів і митрополитів. В ній поховані: фундатор катедри вел. князь Ярослав Мудрий (1054), син його вел. кн. Всеволод (1093), онуки: — вел. князь Володимир Мономах (1125), князь Ростислав Всеволодович (1093) та правнук — вел. кн. Вячеслав Володимирович (1154).

В бічній, південній наві поховані київські митрополити з часів великокняжої доби. Тут теж поховані і митрополити гетьмансько-козацької України: Сильвестр Косів (1647—1657), Рафаїл Заборовський (1731—1747), Арсеній Могилянський (1757—1770), Гавриїл Кременецький (1779—1783), Самуїл Миславський (1783—1796), Ієрофей Малицький (1796—1799), Серапіон Олександрівський (1802—1824); у